

DOKUMENTUM

NÁDASS JÓZSEF

1923: EGY TERVEZETT ANTOLOGIA ÉS SZABÓ LŐRINC

Alig egy évvel azután, hogy kiszöktem Horthy-országból, valóságos íróvá avattak. Novelláim, verseim, cikkeim jelentek meg az emigráns újságokban. Akadtak ugyan mefisztoói lelkek, akik azt állították, hogy sem a Bécsi Magyar Újság, sem az ugyancsak Bécsben megjelenő Jövő vagy a pozsonyi Reggel, meg a Bukaresti Újság nem világlap, és a Berlinben megjelenő Panoráma sem az, mit törődtem az ilyen sustorgással, négy-öt országban olvasták remekműveimet, először javítottam kefelevonatot, az édes méreg, az ólomfesték illata belém szívódott, ötödfél évtizede nem szabadulok meg tőle.

Aztán 1921-ben, huszonnegyedik születésnapomra, Osvát Ernő Nyugat-ja is közölte verseimet, írme, a nagykorúsítás, göggel néztem körül a világban és fel a Parnasszusra, még egy ugrás, és a csúcán vagyok. A további lépcsőfokok: Balázs Béla, Révész Béla, Barta Lajos, a drága Máli: Lesznai Anna, Kassák Lajos, Gábor Andor és más félistenek dicsérik írásaimat, odaülhetek, ha elfogódva is, asztalukhoz, megjelenik első kötetem, Hatvany Lajos maga ír elismerő bírálatot róla! Oly tekintélyesnek éreztem magam, hogy nagy fába vágtam gyengécske fejszémét. A forradalmak bukása után tragikusan szétszóródott a magyar irodalom, költészet. Az erdélyi, a csehszlovákiai, a jugoszláviai magyar könyveket nem engedték be Horthyék. A Bécsben, Berlinben, Párizsban élő magyar emigráns írók még inkább el voltak zárva Magyarországtól. A tervem az volt, hogy antológiát adok ki a hivatalos Magyarország poros, retrográd költészetén túllépő, minden érdemes, újat adó lírikus munkáiból. Horthy-Magyarország nem csak politikai és társadalmi téren, de a kultúrában is visszalépett a provincializmusba, elzárkózott a Nyugat és Kelet új áramlataitól, a friss erők seregszemléjével akartam demonstrálni, és a magyarországi nehezen induló fiatalokat segíteni. Ezzel-azzal megtárgyaltam a tervet, szerkesztőnek Komlós Aladárt kértem fel, ő maga helyett egy néhány éve feltűnt pesti fiatal, Szabó Lőrincet ajánlotta. Olvastuk, figyelemmel kísértük a magyarországi irodalmat, különösen a fiatalok munkáit, Szabó Lőrinc nevét, munkásságát tehát ismertem. Írtam neki, hamarosan megjött a válasz.

Budapest, 1923. V. 8.

Kedves Uram!

Levelét megkaptam és sokat gondolkodtam az anthológia ügyén. Sietek kijelenteni, hogy nagyon szép, szükséges, rokonszenves a terv, és hogy nagyon-nagyon örülök az Ön ily irányban kifejtett tevékenységének, agitációjának, mert úgy gondolom, hogy Ön rábeszélte valakit vagy valakitket a könyv kiadására. Vagy talán sok a pénz, és a magáét fekteti ilyen ideális vállalkozásba?

Szeretnék erről pontosabban tudni: ki adja ki az anthológiát, hol, milyen feltételek mellett, biztosítva van-e a kiadás stb. Mert ha nincs biztosítva, ha nincs szerződés, akkor bizony nem nagyon érdemes hozzákezdeni a részletes munkához. (Honoráriumok?)

Főltéve, hogy a dolog anyagi része rendben van, levelére, levelének elvi részére, ezeket mondhatom:

Helyeslem tervét, hogy költői „irány” és politikai szín ne számítson az összevágatásban, csakis komoly, tiszta művészet.

Az is nagyon jó, hogy az elszakított területek gyűjtését Ön végezteti Bécsből. Kétségtelen, hogy onnan könnyebben lehet érintkezni Csehországgal, Erdéllyel stb. ez rendben van. De őszintén megmondom, egyáltalában nem bízom az ottani köl-

tőkben. A felvidékieket kevésbé, az erdélyieket jobban (*de nem teljesen!*) ismerem és — félek. Még jobban félek, ha az ottani szerkesztőknek beleszólásuk van nemcsak a gyűjtésbe, hanem a kiválogatásba. Erről Ön nem írt.

Az anthológia szerkesztését csak úgy vállalhatnám, ha a többiek nevének feltüntetésével — az egész könyv kizárólag olyan lenne, amilyenek én képzelem. Szóval teljes szabadságot kérek. Az én irodalmi nézeteim meglehetősen liberálisak, tehát az anthológia nem lenne irány-mű, viszont még részben sem vehetnék részt oly vállalkozásban, mely nem minden tekintetben a *lehető* legjobb. x)

Tudom, hogy ez kissé kényes, de különösen fontos és indokolt most, amikor nagyszabású hasonló anthológiát ad ki ősre a *Nyugat*. Erről Ön bizonyára tud. Sőt a *Révai* is ki akar adni egy nagy, teljes magyar anthológiát több kötetben, arcképpel, életrajzokkal, a legrégebb időktől 1923-ig. Ezt Kosztolányi fogja szerkeszteni. Mármost, ezek az urak, Babits és Kosztolányi, igen kitűnő művészek, de más szemmel nézik a dolgokat, mint mi, más a szellemük, impresszionisztikus és dekadens. (Nem teljesen, különösen Babitsnak), tehát helyes és szükséges lesz a mi anthológiánk, mert ők bizonyára futva intézik el az új generációt és a hangsúlyt, érthetően és nagyon helyesen, a maguk korára, a Nyugat első generációjára vetik. Ez a generáció azonban annyi jót termelt, hogy melléjük állítani egy új, harmadik anthológiát csak akkor lehet, ha abban a többség érték és gerinc. Különbelen elsorvad a könyv, nem bírja ki az összehasonlítást sem. Ha ez a két anthológia nem készülne, *kissé* könnyebben lehetne venni a dolgot, így nem.

Igy aztán nincs más hátra, véleményem szerint, mint hogy a többi szerkesztők csak gyűjtsék az anyagot, jó bőven, egy ember pedig kizárólagos jogkörrel rostáljon. És senkinek se legyen joga beleszólni a munkába, azaz hogy beleszólni legyen joga, tanácsot adni, megbeszélni, de változtatni nem!

Még azt is meg kell írnom, hogyha nem volna elég jó költő és jó vers, ha mi magunk is gyöngének találnánk majd a kötet *egészét, nagyobb részét*, akkor azt tanácsolnám, hogy ne is adjuk ki.

Hány ívről lehetne szó? Legalább tíz szükséges, hogy el ne síkkadjon a könyv.

Vannak itt más meggondolnivalók is, apróságok. Csakugyan nagyon jó lesz, ha Pestre jön, és megtisztel látogatásával.

Átfutottam a levelet, és most látom, hogy valami kimaradt. A x)-el jelzett helyen. Azt írtam, hogy csak úgy vehetek részt a munkában, ha az anthológiát én szerkesztem. Most még hozzáfűzöm, hogy legjobb tudásom szerint összegyűjtöm a magyarországi anyagot, ha pl. Ön akarja a végleges kiválogatás jogát magának fenntartani, de ezt csak név nélkül tehetném meg.

Előszó-tanulmány okvetlenül szükséges. Erre nagyon kitűnő ember *Tóth Aladár*, magam is szívesen írnék előszót, de úgy gondolom, jobb, ha semleges emberrel, kritikus-esztétikussal íratunk tanulmányt. *Tóthot* a legmelegebben ajánlhatom. Más is volna, igen művelt, okos fiú, több is, de *Tóthnak* már van neve, és ez is fontos.

Válaszát, esetleg talán már látogatását várva szívből üdvözlö

igaz híve

Szabó Lőrinc

U. i. Könyvét köszönöm, ha lehet, írok róla a Naplóban. Címem: Sz. L., Budapest, IX. Üllői út 31. fsz. 3. vagy: az Est Szerkesztősége, Erzsébet körút 7."

Bevallom, lehangolt a levél, azért is, mert írója már a legelején háromszor is hangsúlyozta az anyagiak fontosságát, honoráriumot stb. Mi, az emigrációban, természetesen találtuk, hogy az *ügy* a fontos, Déry is, Kassák is és a többi, már neves író, költő nagy nehezen, előfizetésekkel szedte össze új kötete nyomdai költségeit, hogy keressünk is, erre dehogyan is mertünk gondolni. Most meg ez a fiatal pesti legény mindjárt azzal kezdi, mi van az anyagi fedezettel, ki biztosítja a honoráriumot? Nos, más társadalom, más atmoszféra, más szemlélet! De lehangolt a levél azért is, mert túlságosan hangsúlyozta a „tiszta” művészetet, és ha meg is kritizálta a Nyugat első nemzedékét, sietve megvédte Babitsot. Nekem pedig még csontjaimban volt a heves ellenérzés, amit a diktatúra bukása után a Nyugatban közzétett mosakodó Babits-levél keltett.

Azért csak folytattam a levelezést, és hamarosan ellátogattam Pestre.

Botorul vakmerő volt ez a villámlátogatás. Még érvényben volt a körözölevél, amit a Tanácsköztársaságban elkövetett bűneimért kiadtak ellenem, de én oly világrengetően fontosnak gondoltam az érintkezést a magyarországi fiatal írókkal, hogy mégis nekivágtam. Mindössze annyiban óvatoskodtam, hogy nem anyámnál, hanem bátyámnál szálltam meg. Itt keresett fel Szabó Lőrinc, akkor láttuk egymást először. Tárgyalgattunk, majd — mint tilos területről érkezett misszionárius

– fiatal művészeket látogattam meg, festőket, zeneszerzőket, az írók közül Komor Andrást, ha jól tudom Ignótus Pált is, talán Jemnitz Sándort, a többi már elmosódott. Szabó felvitt az Est szerkesztőségébe, megjedtem a hangos, fölüeny új nemzedéktől, egy darabos fiatalemberre Szabó Lőrinc ezt mondta: „Ez az új Petőfi.” Erdélyi József volt.

Csak egy pár napig voltam Pesten, a vonat, amelyik visszahozott Bécsbe, anyám rémült levelét is hozta: évek után megint egyszer ott vendégeskedtek nála a politikai nyomozók, engem kerestek.

Kapcsolatom Szabó Lőrincel ezután elapadt. A következő évtizedekben nagy néha, futólag találkoztunk, mindenképpen távol kerültünk egymástól.

Az antológiából pedig nem lett semmi. Lehet hogy van, aki ezt mondja: nem is nagy baj. Így eggyel kevesebb az ilyen, a hamarosan elporladó írásokat is beválogató, más, értéket jelentő műveket viszont kihagyó gyűjteményeknek a száma.

SZABÓ LŐRINC ÉS A „DÉLSZIGET”

A felszabadulást követő első esztendőben szokatlanul pezsgő szellemi élet folyt Hódmezővásárhelyen. Mintha a város egyszerre akarta volna pótolni mindazt, amit a két háború közötti időszak depresszív hangulatában elmulasztott. A friss tenni vágyás, nagyot akarás eredményeiről, két évtized távolából, az akkori három helyi napilap, a Vásárhelyi Népe, Alföldi Újság, Független Újság megőrzött példányai tanúskodnak. No és az olyan, alig férfikorukba ért emberek, akik ama évek kultúr-történelmét tetteikkel megírták. Közülük kettő eltávozott már az élők sorából: a Vásárhelyen rövid időre önálló, jó színházat teremtő *Osváth Béla*, s egy másik diák-társ, az élete tavaszán lehullott *Vöröss István*, a líra szép ígérete, aki társszerkesztőm volt az egyik vásárhelyi folyóiratnál, a *Délsziget*-nél, mely azokat az írókat szerette volna visszaadni az élet sodrának, kiket az 1950 előtti évek türelmetlen kultúrpolitikája kirekesztett onnan.

A felszabadulás után, szinte elsőként az országban, a Délsziget-ben jelentkezett *Németh László Erzsébet-nap* című teljes drámájával, *Szabó Lőrinc* a készülő „*Tűzcsökeze*”, lírai önéletrajza versfűzérével, a Vásárhelyről elszármazott *Bibó Lajos* néhány elbeszéléssel, s *Kodolányi János*, akihez Pestre addig járogattunk 1946 kora tavaszán, míg a *Vízöntő* ívnyi részletével ajándékozta meg lapunkat.

*

Belső forradalom, a felszabadult erők robbanásszerű energiája szülhetett csak annyi álommal határos beteljesülést, szellemi jót, mint ami 1945 és 48 között a nagy alföldi városban feltorlódott. Méghozzá szinte a semmiből. A kultúra, a művészetek és a nép iránti alázatból, szenvedélyből. No meg a konstruktív erőket bölcs elszánt-sággal tömörítő *Tornyai Társaság* erkölcsi súlyából! S itt a lankadatlan titkárkodó *Galyasi Miklós* és az azóta Európa-hírűvé lett művésztelep felkarolásának szükségét meglátó városi főpenzügyes és festő, *Almási Gyula Béla* nevét kell említenünk e visszapillantásban.

Alázat? Szenvedély? Vagy mai, divatos szóval: hobby?

Mindegy, minek nevezzük a rugókat. Lényeg a nemes ügy, amelyet szolgáltak. Tudom, a tehetsős *Osváth* család teljes ékszerkészlete, zongorája elúszott a *Peer Gynt*, *Fatornyok*, *Naplemente előtt*, a *Villámfény*nél előadásain. A „*Puszták Népe*” első számait saját zsebből fedezte a városfejlesztés utópisztikus álmoképei után futó nyomdász, *Kurucz János*. És ha megállok a vásárhelyi *Kossuth* tér parkjában régi betűszedő barátaimmal, *Lovinusszal*, *Káraival*, *Tóth Jóskával*, kicsit saját termésük-ként emlegetik ma is a Délsziget példányait, merthogy a *Németh*- meg *Erdei*-nyomda, s az ő éjszakai ingyenmunkájuk van azokban. S az írókat, szerkesztőket nem is említettem, akik legtöbbször az ügy iránti szeretetből adták szellemüket a vállalkozáshoz.

*

A Délsziget anyagi alapjait akartuk 1947 őszén megvetni, mert a végtelenségig csak nem lehet kérincselni, elvárni írótól, szerkesztőtől, nyomdásztól, akvizitortól a köszönőmmel kifizetett munkát. Arra gondoltunk, hogy Vásárhelyen, Makón és Orosházán Délsziget-estet rendezünk, propagandisztikus céllal elsősorban, s meghív-